

Bazyli Degórski *OSPPE*

**ZAKOŃCZENIA HIERONIMOWYCH *VITAE PATRUM*:
PAULI, HILARIONIS ET MALCHI
– KLUCZ DO WŁAŚCIWEGO ZROZUMIENIA CAŁOŚCI TYCH DZIEŁ**

1. Wprowadzenie

Niniejszy artykuł bada epilogi (zakończenia) trzech *Vitae* autorstwa św. Hieronima: *Vita S. Pauli Primi Eremitae*¹ (napisanej w latach 375- 377); *Vita S. Hilarionis*² (powstałej pomiędzy 386 a 390 rokiem); *Vita S. Malchi monachi captivi*³ (napisanej w roku 390). Owe Hieronimowe dzieła mają ogromną wartość, gdyż opisują pierwsze, najstarsze kroki wspaniałego, złożonego oraz charyzmatycznego ruchu mniszego na Zachodzie.

Wspomniane *vitae* posiadają ponadto wielkie znaczenie teologiczne, gdyż – nie będąc zgoła zwykłymi biografiami – są wyrazem prawd wiary i duchowości chrześcijańskiej, takich jak: wyznanie wiary w jedyne Boga zwrócone przeciwko wszelakiej postaci pogańskiego bałwochwalstwa; skuteczność i siła łaski; zwycięstwo Pana nad mocami piekielnymi; wzajemne powiązania między wiarą a cudownymi znakami; *contemptus mundi*; kon-

¹ HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae*, w: R. [R. B.] DEGÓRSKI (wyd.), *Edizione critica della "Vita Sancti Pauli Primi Eremitae" di Girolamo*, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma 1987, s. 66-180. Wydana także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 144-183.

² HIERONYMUS, *Vita S. Hilarionis*, w: A.A.R. BASTIAENSEN (wyd.), *Vita di Martino. Vita di Hilarione. In memoria di Paola* [= *Vite dei Santi*, 4], s.l. 1983², s. 72-142. Wydana także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 212-299.

³ HIERONYMUS, *Vita S. Malchi monachi captivi*, w: E.M. MORALES (wyd.), *Edición crítica de «De monacho captivo» («Vita Malchi») de San Jerónimo*, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma 1991, s. 276-297. Wydana także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 184-211.

templacja i modlitwa; czystość; troskliwa miłość względem bliźnich; pokój i zgoda z wszystkimi stworzeniami i całym wszechświatem itd.

Vitae są także cenne z punktu widzenia literackiego. Odnaczają się bowiem wytworną i wyszukaną formą. Ich autor – św. Hieronim – posługuje się po mistrzowsku różnymi schematami stylistycznymi stosowanymi w piśmiennictwie klasycznym. Czyni to zaś nie ze względu na zwykłą wartość estetyczną, lecz po to, aby teologiczno–duchowa treść tych utworów rozbrzmiała w całym swym Bożym pięknie, osiągając jak najowocniejsze skutki.

Vitae, które posiadają trzy wymiary: historyczny, teologiczny i literacki, znajdują się na pograniczu piśmiennictwa klasycznego i złotego wieku patrystyki. Okres ten posiada własne rodzaje literackie, w których odbijają się echem charakterystyczne cechy starożytności klasycznej. Jednakże pod względem treści *Vitae* posiadają swoją własną specyfikę. Są one szczególnie cenne w badaniach nad powiązaniem zachodzącymi między narracją pogańską a chrześcijańską, w której retoryczne figury klasyczne stają się przekąźnikami prawd wiary.

Epilogami, o których tu jest mowa, zajmowano się do tej pory zaledwie sporadycznie⁴. Nie to jednak zadecydowało w głównej mierze o ich wyborze do niniejszego opracowania. Otóż, wybór ten nade wszystko poddyktowany został tym faktem, iż w epilogach skupia się w sposób skondensowany całość danego dzieła. Z tego powodu nie można uważać ich jedynie za zwykłe zakończenia, lecz należy widzieć w nich klucz do zrozumienia istoty samego przekazu teologiczno–duchowego lub – ściślej mówiąc – odczytać w nich treść całego dzieła. Poniższa więc analiza pragnie ukazać bogactwo stylistyczne, i – co za tym idzie – także i tematyczne epilogów oraz ich najważniejsze zadanie, jakim jest dostarczenie czytelnikowi klucza do zrozumienia całego utworu, całej *Vita*.

Zanim jednak rozpoczniemy tę analizę, warto nadmienić, że nie jest łatwo ustalać figury retoryczne, gdyż często różnią się one jedynie minimalnym odcieniem, pragnącym oddać uczucia ludzkiego ducha, który przecież jako taki jest tak bardzo subtelny, złożony i trudny do wyrażenia⁵. Trudność

⁴ Por. B. DEGÓRSKI, *Gli epiloghi delle Vitae monastiche del IV secolo: fra retorica e teologia*, w: *La narrativa cristiana antica: codici narrativi, strutture formali e schemi retorici. XXIII Incontro di studiosi dell'antichità cristiana, Roma, 5-7 maggio 1994*, Istituto Patristico «Augustinianum» [= *Studia Ephemeridis «Augustinianum»*, 50], Roma 1995, s. 193–209; Tenże, *Epilogi "żywołów" mnichów IV wieku – retorika i teologia*, (*Dissertationes Paulinorum*) 7 (1994) s. 105–121.

⁵ Por. A. QUACQUARELLI, *«Labores fructuum» Ps. 128 (127) 2*, w: Tenże, *Saggi patristici (Retorica ed esegesi biblica)*, Bari 1971, s. 232.

dokładnego określenia figur retorycznych spowodowana jest także faktem, iż tracą one swą moc i skuteczność podczas zwykłej, cichej lektury, gdyż powstały po to, aby recytować je przy współudziale *actio* – sztuki dramatycznej, sztuki recytowania. Aby więc w pełni podziwiać i docenić ich piękno oraz skuteczność przekazu, należy tak wezuć się w ducha i styl autorów, aby na nowo poprzez te teksty zabrzmiał sam ich głos.

2. Epilog *Vita S. Pauli Primi Eremitae*

Wyrażenie: *Libet in fine opusculi*⁶ może być uważane za początek epilogu *Vita Sancti Pauli Primi Eremitae*, który obejmuje dwa ostatnie rozdziały tegoż dzieła. Zakończenie to wspaniale uwidacznia piękny styl literacki autora: wykwintny, a zarazem lapidarny, wykorzystujący powiązane ze sobą wyszukane figury krasomówcze. Hieronim używa ich w sposób bardzo naturalny i lekki, co sprawia, że nie mamy tu do czynienia z samą tylko sztuką literacką, lecz właśnie dzięki niej jasno wyłania się samo zagadnienie teologiczne i ascetyczne, które ta *Vita* porusza. W epilogu bowiem uwidacznia się nie tyle brawura literacka autora, ile raczej wielki *pathos* duchowy, który nie jest pozbawiony cech polemicznych w stosunku do tych ludzi, którzy nie postępują zgodnie z ideałem chrześcijańskim. Wojowniczy temperament św. Hieronima – rzadko widoczny w zasadniczej części dzieła (obecny jedynie w inwektywie zwróconej przeciwko poganom⁷) – nabiera mocy właśnie w samym zakończeniu *Vita*. Z tego też względu fragment ten stanowi wspaniałą próbkę Hieronimowego stylu.

Cała pierwsza część epilogu, obejmująca rozdział XVII, to *reprehensio* (inwektywa, obelga, napaść słowna), w której uwidacznia się chęć autora, by dogłębnie przeniknąć umysły czytelników i skierować je ku najwyższym wartościom ducha:

«Sed e contrario, illi pauperculo paradisus patet, uos auratos gehenna suscipiet. Ille Christi uestem, nudus licet, seruauit; uos uestiti sericis indumentum Christi perdidistis. Paulus uilissimo puluere opertus iacet resurrecturus in gloriam; uos

HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae* 17, 1, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 172. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 180.

⁷ Por. tamże, 8, 22-25, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 113-114. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 160-162.

operosa saxis sepulchra premunt cum uestris opibus arsuos»⁸

Tłumaczenie powyższego tekstu:

«Przeciwnie jednak: przed tym biedaczną otwiera się raj; was zaś pokrytych złotem pochłonie gehenna. On – chociaż goły zachował szatę Chrystusa⁹; wy – odziani w jedwab – straciliście odzienie Chrystusa. Paweł pokryty nędznym prochem leży, oczekując na zmartwychwstanie do chwale¹⁰; was zaś, którzy jesteście przeznaczeni na spalenie wraz z waszymi bogactwami, przygniatają kamieniami ciężkie grobowce»¹¹

Ta *reprehensio* utworzona została w postaci *interrogatio* – pytania retorycznego skierowanego do bogaczy i to tak, jakby do nich jedynie zwracało się samo dzieło, tak jakby do nich w sposób szczególny odnosiła się nauka dotycząca ubóstwa, tak jakby tylko oni znajdowali się w niebezpieczeństwie zatraty w gehennie.

W *reprehensio* tej spotykamy cztery *interrogationes*, a wewnątrz nich występują inne figury stylistyczne. Pierwsza *interrogatio* składa się z: — dwóch ekfraz (εκφρασις; *descriptiones*): opis bogacza i św. Pawła z Teb; te dwa opisy przedstawione są w opozycji względem siebie, tworząc w ten sposób inną figurę retoryczną, to znaczy:

— antytezę (αντιθεσις; *contrapositum*), w której na pierwszym miejscu widnieje osoba św. Pawła Pierwszego Pustelnika, pozornie biednego, w rzeczywistości jednak posiadającego wszystko, co potrzebne¹², i w końcu otrzy-

⁸ Tamże, 17, 9–16, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 175–177. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 180–182.

⁹ Por. Rz 13, 14; Ga 3, 27.

¹⁰ G. RACZYŃSKI, *Vita di S. Paolo Primo Eremita*, Roma 1941, s. 38, w ten sposób krótko przedstawia koleje losów relikwii św. Pawła z Teb: «Ciało św. Pawła zostało w XII w. przeniesione z Teb do Konstantynopola, a stąd w XIII w. do Wenecji. W XIV zaś w. na Węgry, gdzie podczas najazdu Turków, który miał miejsce w 1526 r., uległo spaleni. Relikwie dziś istniejące są cząstkami oddzielonymi od ciała przed jego spalaniem».

¹¹ Por. B. DEGÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów: Pawła, Hilariona, Malchusa* [= Źródła monastyczne, 10], Tyniec-Kraków 1995, s. 111.

¹² Por. HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae* 17, 1, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., 17, 4–5, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 173: «[...] huic seni nudo quid umquam defuerit?». Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 180.

mującego wieczne, niebiańskie dziedzictwo¹³ W antytezie tej zawiera się ponadto:

— *reduplicatio* (podwojenie) – powtarzające się na przemian słowa (w naszym przypadku: *uos* oraz *ille*), które zaostrzają kontrast, rażące przeciwieństwo, które zachodzi pomiędzy bogaczami a biednym Tebańczykiem św. Pawłem;

— reduplikacja ta zbudowana jest w formie chiazmu (χιασμός, χίασμα ułożenie na krzyż, skrzyżowanie, rozziw) – figury, w której rozmieszczone są w przeciwnym porządku odpowiadające sobie człony zdania. W badanym przez nas zakończeniu (epilogu) zauważamy inwersję pomiędzy dwoma *uos* i dwoma *ille* z dwoma *ille* i dwoma *uos*; dalej – w przypadku czwartego i zarazem ostatniego *ille* – św. Hieronim wprowadza słowo *Paulus*, aby nie zakłócić równowagi zachodzącej pomiędzy tak po mistrzowsku rozłożonymi zaimkami.

W tej pierwszej części zakończenia spotykamy ponadto:

— anaforę (αναφορά; zamierzone powtórzenie tego samego lub na początku poszczególnych segmentów zdania) umieszczoną wewnątrz ekfrazy (εκφρασις; *descriptio*) dotyczącej bogaczy, która jest spowodowana wolą skierowania uwagi na brzemienne w treść słowa (Libet in fine opusculi interrogare eos **qui** patrimonium sua ignorant, **qui** domos marmoribus uestiunt,

qui uno lino uillarum insuunt pretia [...])¹⁴

Tłumaczenie: «Wypada na końcu dziełka zwrócić się z pytaniem do tych, którzy nie wiedzą nawet, jak duży mają majątek, którzy przyozdabiają domy marmurami, którzy płacą za jeden sznureczek ceny całych posiadłości wiejskich [...]]¹⁵;

— dwie hiperbole – wyolbrzymienia, przesadnie (ὕπερβολή; *superlatiōnes*): «[...] **qui** patrimonium sua ignorant oraz **qui** uno lino uillarum insuunt pretia [...]]»; — asonans, który zamyka antytezę z chiazmem («Paulus uilissimo puluere **opertus** iacet resurrecturus in gloriam; uos **operosa** saxis sepulchra premunt cum uestris **opibus** arsuos»¹⁶).

¹³ Por. także, 17, 9-10. 13-14, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 175-176: «[...] illi pauperculo paradisi patet [...]. [...] Paulus uilissimo puluere opertus iacet resurrecturus in gloriam [...]». Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 182.

¹⁴ Por. HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae* 17, 1-4, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 172-173. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 180.

¹⁵ Por. B. DEGÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 111

¹⁶ Por. HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae*, 17, 13-16, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 176-177. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 182.

Pierwsza więc część zakończenia epilogu, w której spotykamy pierwszą interrogację, wygląda w następujący sposób:

«[...] huic seni nudo quid umquam defuerit?

Vos gemma bibitis,

ille concauis manibus naturae satisfacit.

Vos in tunicis aurum textitis,

ille ne uilissimi quidem mancipii uestri
indumentum habuit.

Sed e contrario,

illi pauperculo paradus patet,

uos auratos gehenna suscipiet.

Ille Christi uestem, nudus licet,
seruauit;

uos uestiti sericis indumentum Christi
perdidistis.

Paulus uilissimo puluere opertus
acet resurrecturus in gloriam;

uos operosa saxis sepulchra premunt
cum uestris opibus aruros»¹⁷

Tłumaczenie:

«[...] cóż brakowało kiedykolwiek temu gołemu starcowi? Wy pijecie z pucharów zdobionych drogocennymi kamieniami; on zaspokajał potrzeby natury, pijąc z wklęsłych dłoni. Wy macie tuniki tkane złotem¹⁸; on nie posiadał nawet odzienia, jakie ma najędźniejszy z waszych niewolników. Przeciwnie jednak: przed tym biedaczyną otwiera się raj; was zaś pokrytych złotem pochłonie gehenna. On – chociaż goły – zachował szatę Chrystusa¹⁹; wy – odziani w jedwab straciliście odzienie Chrystusa. Paweł pokryty nędznym prochem leży, oczekując na zmartwychwstanie do chwały; was zaś, którzy jesteście przeznaczeni na spalenie wraz z waszymi bogactwami, przygniatają kamieniami ciężkie grobowce»²⁰

Następują teraz – jedna za drugą – trzy kolejne *interrogationes* znajdujące się w tejże samej *reprehensio*. Celem ich jest uwydatnienie opłakanego losu bogaczy, których kresem będzie wieczne potępienie. Hieronim podkreśla to już w pierwszych słowach za pośrednictwem:

¹⁷ Tamże, 17, 5–16, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 173–177. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 180–182.

¹⁸ Por. Łk 16, 19–31.

¹⁹ Por. Rz 13, 14; Ga 3, 27.

²⁰ B. DEGÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 111.

— *epembasis* (ἐπέμβασις; poprzez powtórzenie słowa *parcite*). *Epembasis*, która jest silniejsza od zwykłej *iteratio*, walnie przyczynia się do uzyskania efektu narastania, wzrostu błagania skierowanego do bogaczy, aby się opamiętali. Sam zaś tekst nabiera przez nią wyjątkowej wzniosłości, solenności. Autor stosuje tu jednak pewną domieszkę ironii: «**Parcite**, quaeso uos, **parcite** saltem diuitiis quas amatis. Cur et mortuos uestros auratis obuoluitis uestibus? Cur ambitio inter luctus lacrimasque non cessat? An cadauera diuitum nisi in serico putrescere nesciunt?»²¹ (tłumaczenie: «Oszczędźcie, proszę was, oszczędźcie przynajmniej bogactwa, które kochacie! Dlaczego także i waszych zmarłych odziewacie w złociste szaty? Dlaczego wasza duma nie ustępuje nawet przed żałobą i łzami? Czy trupy bogaczy nie potrafią gnić inaczej, jak tylko spowite w jedwab?»²²);

— w tych *interrogationes* zauważamy przede wszystkim powtarzanie pewnych słów (*cur cur*), co ma za zadanie podtrzymanie uroczystego charakteru tekstu.

Spotykamy tu ponadto:

— użycie onomatopei (ονοματοποιία), występującej w ostatniej *interrogatio*. Onomatopeja ta była już obecna w dwóch innych miejscach, w których brzmienie zastosowanych słów powodowało w czytelniku swoistego rodzaju obrzydzenie, gdyż przywoływało na myśl rozkładające się w grobach trupy bogaczy:

«[...] uos auratos gehenna suscipiet. [...]. [...] uos operosa saxis sepulchra premunt cum uestris opibus arsuos»²³

Wyjątkowy efekt wywołuje zakończenie samego epilogu. Zakończenie to, aczkolwiek zbudowane nadal w formie tej samej *reprehensio*, posiada już innego rozmówcę, do którego św. Hieronim się zwraca: podczas gdy wcześniej kierował on swe słowa do bogaczy, to teraz odnosi się bezpośrednio do czytelnika i jemu samemu zwierza się, iż nie wahałby się wybrać zniszczonej tuniki św. Pawła Tebańczyka – bogatej świętością enotliwego i pokutniczego życia – zamiast purpur królewskich wraz z wszystkimi ich królestwami: «[...] multo magis eligeret tunicam Pauli cum meritis eius, quam **regum** purpuras cum **regnis** suis»²⁴ (tłumaczenie: «[] o wiele bar-

²¹ HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae*, 17, 16–17, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 177. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 182.

²² B. DEGÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 111.

HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae*, 17, 10, 14–15, 19–20, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 175–178. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 180–182.

²³ Tamże, 18, 3–5, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 179–180. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 182.

dziej wybrałby tunikę Pawła wraz z jego zasługami, niż purpury królów z ich królestwami»²⁵). Zestawienie nędznej szaty św. Pawła z bogactwami królów jest hiperboliczne, gdyż zachodzi tu wyraźny kontrast pomiędzy tymi dwiema rzeczywistościami. Wolno nam jednak chyba twierdzić, że nie mamy tu do czynienia z hiperbolą, z przesadnią, z wyolbrzymieniem w ścisłym tego słowa znaczeniu, gdyż św. Hieronim naprawdę obrał Tebańczyka za wzór swego pokutniczego i mniszego życia.

Klasyczne jest końcowe żądanie, które św. Hieronim kieruje do czytelnika, by o nim pamiętał. Żądanie to, chociaż nie pozbawione piękna literackiej formy, jest pełne szczerości: «Obsecro, quicumque haec legis, ut Hieronymi peccatoris memineras [...]»²⁶ (tłumaczenie: «Błagam cię, kimkolwiek jesteś i czytasz te słowa, byś wspomniał na grzesznego Hieronima [...]»²⁷).

W ten sposób dobiega końca *Vita*. Jej epilog pełen jest pięknych form stylistycznych, które spotykamy także w pozostałych częściach dzieła, gdyż zgadza się to z całym stylem św. Hieronima²⁸. Dzięki tym wyszukany formom stylistycznym wylania się główny temat utworu: potępienie niegodziwego bogactwa i pochwała ubóstwa. Głównym zamiarem dzieła – uwidocznionym poprzez zastosowane figury literackie – jest więc *contemptus mundi*, to znaczy: wzgardzenie światem, które jawi się nawet jako jedyna droga świętości; ubóstwo, które jest pogardą bogactwa; podziw ubogiego Pawła, który jest jednocześnie potępieniem bezbożnych bogaczy.

Inwektywa przeciwko bogaczom i pochwała ubóstwa mają za cel podkreślenie roli opatrności Bożej. Ona to towarzyszy opisowi dziejów św. Pawła z Teb, przeciwstawiając się zbytkom bogaczy: «[...] huic seni nudo quid umquam defuerit?»²⁹). Hieronim zachwyca się ubóstwem jako odpowiedzią na miłość Boga, który troszczy się o swoje dzieci, i jako radosnym doświadczeniem Bożej bliskości.

²⁵ B. DEGÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 112.

²⁶ HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae*, 18, 1–2, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 178–179. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 182.

²⁷ B. DEGÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 112.

²⁸ W zakończeniu *Vita S. Pauli Primi Eremitae* nie spotykamy żadnego wpływu pogańskich bibliografii greckich. Por. P. HAMBLENNÉ, *Traces de biographies grecques "païennes" dans la Vita Pauli de Jérôme?*, w: *Cristianesimo Latino e cultura Greca sino al sec. IV. XXI Incontro di studiosi dell'antichità cristiana* (Roma, 7–9 maggio 1992) [– *Studia Ephemeridis «Augustinianum»*, 42], Roma 1993, s. 209–234.

²⁹ HIERONYMUS, *Vita S. Pauli Primi Eremitae* 17, 4–5, w: R. DEGÓRSKI (wyd.), dz. cyt., s. 173. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 180.

Temat ubóstwa–opatrności jest do tego stopnia bliski św. Hieronimowi, mnichowi i mistrzowi życia monastycznego, iż stanowi zasadniczą treść samego dzieła. Należy więc odczytać *Vita S. Pauli monachi Thebaei* w świetle epilogu, który jawi się jako klucz do jej właściwego zrozumienia: jest nim wezwanie do radykalnego pozostawienia całego naszego *humanum*, by w ten sposób przylgnąć do umiłowanego nade wszystko Boga.

3. Epilog *Vita S. Hilarionis*

Wyrażenie: *in calce libri*³⁰ stanowi początek epilogu *Vita S. Hilarionis*. Stanowi on pochwałę św. Hilariona, który – chociaż już nie żyje – ciągle jeszcze wzbudza w ludziach wielki podziw. W tekście spotykamy dwa zasadnicze tematy: wierność pewnej kobiety (niejakiej Konstancji) względem Hilariona oraz spór o to, kto naprawdę posiada śmiertelne szczątki tego świętego.

W pierwszej więc części jest mowa o wspomnianej kobiecie – Konstancji, która z pobożności udała się na miejsce, gdzie był pochowany święty, aby modlić się za jego wstawiennictwem do Boga. Opowiadanie o tym ułożone jest w formie krótkiej *descriptio* przedstawiającej sposób zachowania się tej niewiasty. *Descriptio* ta wydaje się na pierwszy rzut oka nie współbrzmieć z resztą epilogu. Jest to jednak tylko pozór, gdyż w rzeczywistości ma ona za zadanie właśnie skierowanie uwagi na osobę św. Hilariona i przyczynia się do wzrostu sławy świętego.

Wewnątrz niej zauważamy ponadto:

- antytezę, jaka zachodzi pomiędzy miłością i śmiercią: «[...] statim examinata est, veram in servum Dei **dilectionem** etiam **morte** comprobans»³¹ (tłumaczenie: «[...] natychmiast wyzionęła ducha, potwierdzając także śmiercią prawdziwą miłość, którą żywiła do Bożego sługi»³²);
- epitet *servus Dei*, który odnosi się do św. Hilariona³³

W dalszej części *descriptio* autor wyraża stan wewnętrzny Konstancji i jej nabożeństwo do św. Hilariona: spędza ona całe noce, rozmawiając

³⁰ HIERONYMUS, *Vita S. Hilarionis* 33, 1, w: A.A.R. BASTIAENSEN (wyd.), dz. cyt., s. 142. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 296.

³¹ Tamże, 33, 1, w: A.A.R. BASTIAENSEN (wyd.), dz. cyt., s. 142. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 296.

B. DEGÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 171

³³ HIERONYMUS, *Vita S. Hilarionis* 33, 1, w: A.A.R. BASTIAENSEN (wyd.), dz. cyt., s. 142. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 296.

z nim tak, jakby jeszcze był żywy i polecając jego wstawiennictwu swe modlitwy zanoszone do Boga. Ten szczegół dotyczący wstawiennictwa nie jest pozbawiony teologicznego znaczenia, gdyż u zarania chrześcijaństwa możliwość wstawiennictwa u Boga przypisywano jedynie męczennikom. Z tego powodu na miejscach ich męczeństwa budowano tzw. *martyria*³⁴. Fakt, iż także mnichowi przypisuje się możliwość wstawiennictwa u Boga, świadczy o tym, że już od IV wieku (to znaczy od początku powstania monastycyzmu) mnisi byli uważani za spadkobierców i kontynuatorów dzieła męczenników.

W drugiej natomiast części epilogu ukazany jest spór pomiędzy Palestyną a Cyprzem dotyczący tego, kto właściwie posiada św. Hilariona, do kogo on należy. Można więc uważać, że poprzez rywalizację tych dwóch regionów św. Hieronim pragnie kontynuować opis pobożności tłumów czczących św. Hilariona. Jest to nijako amplifikacja postępowania Konstancji. Widoczny jest także paralelizm, jaki zachodzi pomiędzy wstawieniem św. Hilariona (jak to ukazane jest w opisie kobiety) a cudami, które dzieją się w tych dwóch regionach. Oba te epizody są znakiem wielkości świętego.

W tej drugiej części epilogu spotykamy następujące figury literackie:

— antytezę pomiędzy ciałem a duchem św. Hilariona; są to dwa elementy tworzące przedmiot sporu: «Cernas usque hodie miram inter Palaestinos et Cyprios contentionem, **his corpus** Hilarionis, **illis spiritum** se habere certantibus»³⁵ (tłumaczenie: «Aż do dzisiaj można zauważyć wyjątkową rywalizację między Palestyńczykami a Cypryjczykami: pierwsi szczerą się, że posiadają ciało Hilariona, drudzy – jego ducha»³⁶);

— dwa asonanse stojące w niedalekiej odległości od siebie. Pierwszy (występujący pomiędzy słowami «magna» i «magis») ma na celu podkreślenie przeciwieństwa, jakie zachodzi między ciałem a duchem, gdzie ciało powoduje dzianie się cudów, duch jednak sprawia coś o wiele większego. Drugi asonans użyty został po to, by zwrócić uwagę na umiłowane przez

³⁴ Por. np.: A. GRABAR, *Martyrium, recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique*, I-II, Paris 1946; E. SYNDICUS, *Early Christian Art*, London 1962; R. KRAUTHHEIMER, *Early Christian and Byzantine Architecture*, London 1965 (współautor: S. ČURČIĆ, 1986¹); B. NAF, *Städte und ihre Märtyrer. Der Kult der Thebäischen Legion*, München 2011.

³⁵ HIERONYMUS, *Vita S. Hilarionis* 33, 3, w: A.A.R. Bastiaensen (wyd.), dz. cyt., s. 142. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 296-298.

B. DEGORSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 171.

św. Hilariona odosobnienie przepelnione Bożą obecnością: «Et tamen in utriusque locis magna quotidie signa fiunt, sed magis in hortulo Cypri, forsitan quia plus illum locum dilexerit»³⁷ (tłumaczenie: «W obu zaś miejscach dzieją się codziennie wielkie znaki, szczególnie jednak w ogródku na Cyprze, gdyż może właśnie to miejsce bardziej on ukochał»³⁸). «Miejsce» tworzy także inną figurę literacką:

— poliptoton, przeniesienie (*traductio*), które powraca do przeciwstawienia zachodzącego pomiędzy miejscem spoczynku ciała świętego mnicha, a miejscem, w którym pozostał jego duch: «Et tamen in utriusque locis magna quotidie signa fiunt, sed magis in hortulo Cypri, forsitan quia plus illum **locum** dilexerit»³⁹

Budowa epilogu opiera się na trzech rzeczywistościach tworzących figury literackie: wyjątkowej czei i szacunku ludzi względem św. Hilariona, miejscach i cudach. W świetle więc tych trzech elementów musimy odczytać naukę, którą św. Hieronim chce przekazać w tejże *Vita*. Jest nią kontrast zachodzący między przywiązaniem tłumów do św. Hilariona w którym widzą one jawiącą się świętość i niezaprzeczalną moc charyzmatyczną – a samotnością, której święty – nie goniąc za ludzką sławą – szukał przez całe swoje mniszę życie. Entuzjastycznym tłumom, które częstokroć zbyt są przywiązane do widzialnych, materialnych znaków (ukazanych poprzez kult ciała świętego), wymyka się cenniejszy, ważniejszy wymiar życia św. Hilariona, polegający na jego całkowitym, cichym zjednoczeniu z Bogiem, który jest przyczyną cudów i jedyną rzeczywistością pociągającą świętego.

Tak więc słowa: «[...] sed magis in hortulo Cypri, forsitan quia plus illum locum dilexerit»⁴⁰ są kluczem do lektury całego utworu. Jest nim ucieczka od ludzkich zaszczytów i poszukiwanie samotności. Im bardziej życie pustelnicze jest autentyczne, tym bardziej staje się zwiastunem zbawienia i czynnikiem wzbudzającym wiarę. Mnich bowiem nie powinien ulec poklaskowi tłumów, lecz tym usilniej miłować miejsce swego intymnego spotkania z Bogiem.

³⁷ Hieronymus, *Vita S. Hilarionis* 33, 4, w: A.A.R. Bastiaensen (wyd.), dz. cyt., s. 142. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 298

³⁸ B. Degórski, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 171

³⁹ Hieronymus, *Vita S. Hilarionis* 33, 4, w: A.A.R. Bastiaensen (wyd.), dz. cyt., s. 142. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 298.

⁴⁰ Tamże, 33, 4, w: A.A.R. Bastiaensen (wyd.), dz. cyt., s. 142. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 298.

4. Epilog *Vita S. Malchi monachi captivi*

Epilog *Vita S. Malchi monachi captivi* jest bardzo krótki, tak jak sama *Vita*, która jest najkrótszą z trzech Hieronimowych «Żywotów».

Zakończenie to rozpoczyna się zdaniem zbudowanym w sposób antytetyczny polegający na przeciwstawieniu słów: *adulescentulo* oraz *senex*. Pierwsze z tych słów wskazuje na młody wiek, w którym św. Hieronim poznał z ust starca Malchusa dzieje jego życia, drugie zaś oznacza wiek podeszły, w którym dzieje te opisał:

«Haec mihi senex Malchus adulescentulo retulit; haec ego vobis narravi senex [...]»⁴¹ (tłumaczenie: «Opowiedział mi to starzec Malchus, gdy byłem młodzieńcem. Opowiedziałem wam to ja – starzec»⁴²).

Zauważmy, że słowo *senex* powtarza się dwa razy: raz poprzedza rzeczownik *adulescentulo*, drugi raz kończy całe zdanie. Rozmieszczenie takie powoduje powstanie swoistego chiazmu, który zachodzi pomiędzy trójgiem słów: *senex*, *adulescentulo*, *senex*; czwartym składnikiem chiazmu jest słowo *vobis*. Kieruje ono myśl czytelnika ku adresatom utworu: są nimi ludzie młodzi, nowicjusze życia dziewiczego, o czym świadczy słowo *adulescentulo* związane ze słowem *vobis*.

W tych początkowych słowach epilogu spotykamy także inne powtórzenie: *haec haec*. Powtórzenie to, choć bardzo proste, podkreśla prawdziwość Hieronimowego opowiadania o życiu św. Malchusa. Cel tego jest podwójny: ukazanie, że tego rodzaju czyste życie jest możliwe oraz uczynienia z tego przesłania nauki ascetycznej, którą należy przekazać przyszłym pokoleniom. Nakaz przekazywania jej zostaje powtórzony kilka linijek dalej poprzez wyrażenie: «Vos narrate posteris»⁴³ (tłumaczenie: „Opowiadajcie to przyszłym pokoleniom”⁴⁴).

Dalej spotykamy dwie paronomazje, utworzone przez powtórzenie słów o tym samym rdzeniu. Ma to na celu podkreślenie wartości dziewictwa

⁴¹ Hieronymus, *Vita S. Malchi monachi captivi* 11, 1, w: E.M. Morales (wyd.), dz. cyt., s. 297. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 210.

⁴² B. Degórski, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 195.

⁴³ Hieronymus, *Vita S. Malchi monachi captivi* 11, 1, w: E.M. Morales (wyd.), dz. cyt., s. 297. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 210.

⁴⁴ B. Degórski, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 195–196.

(czystości) oraz wskazanie, iż adresatami dzieła są ci, którzy prowadzą ten rodzaj życia: «[...] **castis** historiam **castitatis** expono. **Virgines virginitatem custodire** exhortor»⁴⁵ (tłumaczenie: «czystym przedstawiam dzieje czystości. Zachęcam dziewice, aby strzegły dziewictwa»⁴⁶).

Po tym ważnym przesłaniu ascetycznym następuje druga, ostatnia część epilogu. Zauważamy w niej trzy figury retoryczne:

— antytezę zachodzącą pomiędzy fizycznym zniewoleniem spowodowanym groźbą miecza, tułaczką po pustyni i strachem przed dzikimi zwierzętami, a wolnością ducha płynącą z miłości do Boga, z czystego życia, ze wzajemnej, doskonałej przyjaźni: «[...] inter gladius, et inter deserta et bestias, pudicitiam numquam esse captivam [...]»⁴⁷ (tłumaczenie: «[...] czystości nigdy nie mogą zniewolić miecze, pustynie czy dzikie zwierzęta»⁴⁸);

— powtórzenie czasownika *posse*, które wzmacnia przekonanie o wyższości wolności ducha nad wszelkimi fizycznymi zagrożeniami. Powtórzenie to jest właściwie epanalepsą, powtórzeniem bezpośrednim (*επανάληψις*; *re-summptio*; *geminatio*): «[...] et hominem Christo deditum **posse mori, non posse superari**»⁴⁹ (tłumaczenie: «[...] i że człowiek poświęcony Chrystusowi może umrzeć, ale nie może być pokonany»⁵⁰);

— spotykamy tu wreszcie asonans powstały z dwóch czasowników: *mori superari*, użyty w tym celu, aby pięknym stylem literackim zakończyć *Vita*.

Figury krasomówcze zastosowane w tym epilogu mają na celu skierowanie uwagi na zagadnienie czystości i ukazanie całego jej piękna. Czystość zostaje tu przedstawiona w kontekście dwóch elementów, które wzajemnie się uzupełniają, tworząc jedną całość, przy czym właśnie czystość stanowi element konstytutywny tej całości – jej przyczynę i niezbędny warunek. Pierwszym z tych elementów jest przyjaźń. «Dzieje czystości», zawierające Hieronimową naukę dla tych, którzy pragną naśladować dziewiczy sposób życia, ukazują przyjaźń między św. Malchusem a kobietą daną mu za żonę przez ich właściciela (byli bowiem niewolnikami). Relacja głębokiej

⁴⁵ HIERONYMUS, *Vita S. Malchi monachi captivi* II, 1, w: E.M. MORALES (wyd.), dz. cyt., 297. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 210.

⁴⁶ B. DE-GÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 195.

⁴⁷ HIERONYMUS, *Vita S. Malchi monachi captivi* II, 1, w: E.M. MORALES (wyd.), dz. cyt., 297. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 210.

⁴⁸ B. DE-GÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 196.

⁴⁹ HIERONYMUS, *Vita S. Malchi monachi captivi* II, 1, w: E.M. MORALES (wyd.), dz. cyt., 297. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 210.

⁵⁰ B. DE-GÓRSKI, *Św. Hieronim. Żywoty mnichów...*, dz. cyt., s. 196.

przyjaźni, jaka wytworzyła się między „małżonkami”, przeniknięta jest na wskroś uczuciem wyływającym z wierności wcześniejszemu zobowiązaniu do zachowywania czystości. Całe ich życie opiera się na tej enocie i z niej też wyrasta prawdziwa miłość. To właśnie przesłanie stanowi zasadniczą treść dzieła. Trzeba przy tym podkreślić, że *Vita S. Malchi*, będąca bardzo wymowną opowieścią o przyjaźni między mężczyzną a kobietą, mówi ponadto, iż czysta miłość jest możliwa także pomiędzy mnichem a kobietą, pod warunkiem, że łączy ich jedno i to samo pragnienie świętości. W ten sposób właśnie w swym epilogu *Vita* posiada klucz do zrozumienia i lektury całego dzieła: jest nim czystość, stanowiąca podstawę przyjaźni. Nauka więc, którą św. Hieronim zawarł w *Vita S. Malchi monachi captivi*, to prawdziwa i niezwykła zarazem *historia castitatis*⁵¹

Drugim, podstawowym składnikiem epilogu, który wiąże się ściśle z czystością, jest wolność. Słowo to pojawia się aż dwa razy w paru krótkich liniach tekstu. Pierwszy raz spotykamy je w przeciwstawieniu zachodzącym pomiędzy opisem ucisku i niewoli, drugi zaś – w ostatnich słowach *Vita*. „Wolność” poprzedzona jest tu ideą «skromności» i «poświęcenia się Chrystusowi», co służy właściwemu zrozumieniu wolności oraz miejsca, jakie zajmuje w dynamizmie czystości, do praktykowania której zachęca cała *Vita*. Chodzi tu o czystość wybraną ze względu na Chrystusa jako odpowiedź na Jego miłość. Jest ona naturalnym wynikiem namacalnego doświadczenia obecności Pana. Z tej to przyczyny św. Hieronim ukazuje ją nie jako brak, lecz jako stan radosny, podnoszący godność człowieka i uwalniający go od różnych uwarunkowań niesprzyjających jego życiu duchowemu, a będących – według świętego Hieronima – właśnie tym, co ogranicza i dławi najbardziej intymne pragnienia człowieka. Wolność jest więc drugim składnikiem budującym czystość mnicha i dziewicy. Idea ta jest wyraźnie obecna w całej *Vita*, która tylko pozornie przepelniona jest niewolą i niebezpieczeństwami.

Epilog *Vita S. Malchi monachi captivi* jest bardzo zwięzły, zasadniczy, proporcjonalny do długości całości dzieła. Figury literackie w nim zastosowane są nieliczne, ale może właśnie z tego powodu bardziej bezpośrednio, czytelne. W rzeczy bowiem samej, nauka zawarta w zakończeniu

⁵¹ Por. Hieronymus, *Vita S. Malchi monachi captivi* 11, 1, w: E.M. Morales (wyd.), dz. cyt., s. 297. Por. także w: «Sources Chrétiennes» 508, Paris 2007, s. 210. Można przypuszczać, że ta historia opisana przez św. Hieronima w jakiś sposób odzwierciedla dzieje jego własnej, pięknej przyjaźni ze św. Paulą i jej córką – św. Eustochium (por. dla przykładu Hieronymus, *Epistula* 108).

jest bezpośrednia, jasna i czytelna. Hieronimowi chodzi w niej o pochwałę czystości – tej prawdziwej, niezawodnej, możliwej do przeżywania także w najtrudniejszych warunkach życiowych, wolnej i uwalniającej od niechcianych, narzuconych sytuacji. Całe więc to Hieronimowe dzieło należy odczytać w tym kluczu. Wszystkie trudne koleje losu św. Małehusa nie mogą zagrozić jego czystości, co więcej – stają się sposobnością do jej utwierdzenia.

5. Zakończenie

Vitae mniszę napisane zostały po to, aby je czytano głośno (jak zresztą wszystkie im podobne utwory piśmiennictwa starochrześcijańskiego). Podczas głośnej lektury możemy podziwiać całe ich piękno – zwięzłość tekstu (*brevitas*)⁵², melodyjność i harmonię brzmienia, modulacje głosu, mimikę i inne składnikami *actio*⁵³ (grania, recytowania), a także samo zachowanie się krasomówcy i jego słuchaczy⁵⁴. Nawet jednak wówczas, gdy czytamy je po cichu, Hieronimowe *Vitae* nie tracą literackiego i teologicznego piękna, lecz wyraźnie ukazują swoją nieprzemijającą wartość. Chociaż bowiem nie możemy w pełni ocenić ich walorów, jednak nie mamy wątpliwości, iż stoimy w obliczu prozy artystycznej, która świadczy o krasomównym przygotowaniu jej autora, o jego smaku i wrażliwości.

Autorzy starożytni posiadają wspólne cechy, wśród których na pierwsze miejsce wysuwa się piękno stylu, a także niektóre wspólne tematy szczególnie chętnie poruszane w piśmiennictwie monastycznym. Każdy

⁵² Starożytni zwracali bardzo uwagę na to, by ich wypowiedzi były w miarę możliwości krótkie, pozbawione niepotrzebnych dłużyzn. Horacy np. twierdzi: «Quidquid praecipies, est brevis» (*Ars poetica* 335). Sydoniusz Apolinary, mówiąc o Salustiuszu, pisał: «Crispus brevitate placet» (*Carmina* 2, 190, w: Monumenta Germaniae Historica, *Auctores antiquissimi*, VIII, s. 178). Także Pliniusz (por. *Epistula* 5, 6, 42–43) radził, aby nie być rozwlekłym. Zasada ta była wynikiem panującego zwyczaju przede wszystkim słownego porozumiewania się ludzi starożytnych.

⁵³ Wystarczy wspomnieć odmienne znaczenie w symbolice chrześcijańskiej dwóch rąk: prawa ręka oznaczała życie wieczne, lewa zaś – potępienie. Por. np.: T. TWARDZIIŃSKI, *Symbolika rąk w Biblii*, w: Biuletyn Koła Naukowego Studentów Bibliistyki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (wyd. T. CHERBICH), *Symbolika ciała w Biblii*, Warszawa 2012, s. 23–28.

⁵⁴ Wszystkie figury retoryczne epilogów miały także za zadanie wspomóc pamięć, która była podstawowym składnikiem w zdobywaniu idei dla mówcy oraz adresatów jego nauczania.

z nich przekazał jednak nieco odmienną naukę teologiczną, nadając jej niepowtarzalny charakter. Uwidacznia się to najwyraźniej właśnie w epilogach.

Nasz św. Hieronim wyróżnia się na tym tle, zarówno jeśli chodzi o formę literacką, jak też o zawarte w niej przesłanie duchowo-teologiczne. Pragnie on bowiem zostawić obszerniejszą niż u innych naukę o życiu mniszym, poruszając ważne aspekty pustelniczego życia sam na sam z Bogiem. Z tego powodu pisze tryptyk, wkładając inną treść w każde ze składających się nań dzieł. I tak, dialektyka pomiędzy opatrnością Bożą a pustelniczym ubóstwem charakteryzuje *Vita S. Pauli monachi Thebaei*. *Vita S. Hilarionis* ukazuje natomiast przewagę życia pustelniczego – uprzywilejowanego z powodu spotkania z Bogiem – nad działaniem cudów. Ukazanie zaś wzajemnego, pozytywnego wpływu czystości na przyjaźń jest istotą treści *Vita S. Malchi monachi captivi*. Ubóstwo, samotność, czystość nie mogą tu być rozumiane jako pouczenie o ślubach zakonnych, gdyż byłoby to wielkim zawężeniem całego Hieronimowego zamiaru. Co więcej, śluby jako takie ustaliły się wyraźnie dopiero w czasach późniejszych. Wydaje się więc oczywiste, że autor przekazał nam główne rysy własnego pustelniczego doświadczenia.

Ukazawszy, w jaki sposób figury krasomówcze zastosowane w epilogach mniszych *Vitae* uwydatniają właściwy sens całych dzieł, pragnę położyć teraz kilka uwag dotyczących ogólnych cech retoryki św. Hieronima.

Pierwszą cechą charakterystyczną, obecną we wszystkich badanych przez nas zakończeniach, jest częsta zmiana wykorzystywanych figur krasomówczych. Zadaniem jej jest wykluczenie monotonii. Musimy bowiem pamiętać (szczególnie wówczas, jeśli chodzi o głośne czytanie tych dzieł), że zbliżając się do końca utworu, autor chce bardziej pobudzić uwagę słuchaczy poprzez żywe wykorzystanie sztuki krasomówstwa, aby w ten sposób osiągnąć jak najlepsze skutki.

Zauważamy ponadto ogólną tendencję do powtarzania tematów, które autor uważa za szczególnie związane z życiem mniszym (*repetitio est mater studiorum!*). *Vitae* stają się przez to dziełami pedagogicznymi, z których promieniuje troska o właściwy rozwój adeptów życia ascetycznego.

Duch krasomówstwa badanych przez nas Hieronimowych dzieł jest czysto biblijny. Wspaniała znajomość Pisma świętego wpłynęła nie tylko na treść tych dzieł, ale także na ich formę wyrazu i to tak, że nadal rozbrzmiewa tu słowo Boże w jego oryginalnych, biblijnych schematach retorycznych. Wiadomo, że Pismo święte stosuje figury krasomówcze, których ludzie używają na co dzień spontanicznie, a które jako takie należą do każdej kultury

i epoki. Hieronim zaś oraz wszyscy inni pisarze monastyczni, którym udało się dostrzec to naturalne powiązanie pomiędzy stylem biblijnym a człowiekiem, wykorzystali je w swoich dziełach. Trafnie zauważono, że piśmiennictwo patrystyczne jest swoistego rodzaju *auxesis*, amplifikacją nauki Pisma świętego, która dokonuje się w kontekście wspaniałego doświadczenia duchowego autorów⁵⁵

GLI EPILOGHI DELLE *VITAE PATRUM*.
PAULI, HILARIONIS ET MALCIII, SCRITTE DA SAN GIROLAMO
CHIAVE PER COMPRENDERE INTERAMENTE QUESTE OPERI:

Riassunto

L'articolo presenta l'analisi degli epilogi geronimiani delle più antiche *Vitae Patrum* della letteratura monastica occidentale, ossia la *Vita S. Pauli Primi Eremitae (monachi Thebaei)*; la *Vita S. Malchi, monachi captivi* e la *Vita S. Hilarionis*. Sono opere di grande interesse storico, in quanto accolsero e trasmisero i primi impulsi dell'imponente e complesso movimento monastico occidentale.

Le *Vitae* hanno, inoltre, una rilevanza teologica poiché, lungi dall'essere meramente biografiche, esprimono verità della fede e della spiritualità cristiana, come: la professione dell'unico Dio contro ogni forma di idolatria, l'efficacia della grazia, la vittoria sulle potenze diaboliche, la relazione fra fede e segni miracolosi, il *contemptus mundi*, la contemplazione e la preghiera, la castità, la compassione verso i fratelli, la riconciliazione con tutto il creato...

Queste *Vitae*, infine, sono preziose anche dal punto di vista letterario: san Girolamo, infatti, le stila in una forma elegante e ricercata, adoperando con padronanza gli schemi stilistici della letteratura classica, in modo molto personale. Non se ne serve, infatti, per semplice gusto estetico, bensì per rendere più efficace il messaggio che intende trasmettere attraverso la *Vita*.

Le *Vitae*, racchiudendo le tre dimensioni – storica, teologica e letteraria – si pongono al crocevia del passaggio dalla letteratura classica alla letteratura aurea patristica, con generi letterari propri, nei quali riecheggiano i caratteri classici ma rinnovati totalmente nei contenuti. Questo è il motivo per cui risultano un campo particolarmente adatto per lo studio del rapporto fra narrativa pagana e cristiana, nella quale le figure classiche diventano veicolo di verità di fede.

⁵⁵ POF. A. QUACQUARIELLI, *Una difesa retorica di Tertulliano: l'auxesis di Virgilio Aen. 4, 174*, w: Tenze, *Saggi patristici (Retorica ed esegesi biblica)*, Bari 1971, s. 62.

La scelta degli epiloghi è stata data non solo perché sono stati raramente focalizzati nei diversi studi, ma soprattutto perché in essi risalta una densità straordinaria, che impedisce di considerarli solo una chiusa, ma impone di ravvisarvi il fulcro del messaggio, o, meglio, di leggersi l'intento dell'intero scritto, che lo ispira e lo caratterizza. L'analisi degli epiloghi mostra la ricchezza stilistica – e quindi tematica – degli epiloghi, e la loro funzione di chiave di lettura dell'intera *Vita*.